

АСОЦІАТИВНИЙ СВІТ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ „ЦАРІВНА” І „ЛЮДИНА”)

Людмила Томусяк. Асоціативний світ Ольги Кобилянської (на матеріалі творів „Царівна” і „Людина”).

Стаття присвячена аналізу мовних засобів, що відображають індивідуально-авторське бачення дійсності – порівняльних структур, які репрезентують асоціативні семантичні зв'язки у мовистилі видатної української письменниці Ольги Кобилянської і засвідчують її самобутній талант.

Ключові слова: асоціативний світ автора, порівняльні конструкції, мовистиль, асоціативи, речення розчленованої структури, речення нерозчленованої структури.

Людмила Томусяк. Ассоциативный мир Ольги Кобылянской (на материале произведений „Царевна” и „Человек”).

Статья посвящена анализу языковых средств, отражающих индивидуально-авторское видение действительности – сравнительных структур, представляющих ассоциативные семантические связи в идиостиле выдающейся украинской писательницы Ольги Кобылянской и свидетельствуют о ее самобытном таланте.

Ключевые слова: ассоциативный мир автора, сравнительные конструкции, ассоциативы, предложения расчлененной структуры, предложения нерасчлененной структуры.

Lyudmyla Tomusyak. Associative world of Olga Kobyljansjka (on the material of works „Tsarevna” and „Man”).

The article is devoted to analysis of the linguistic resources that reflect individual author's vision of reality - comparative structures which represent the semantic associative connections in the idiosstyle of the prominent ukrainian writer Olga Kobyljansjka and prove her distinctive flair.

Key words: author's associative world, comparative constructions, idiosstyle, segmented sentence structure, non-segmented sentence structure.

Індивідуально-авторське художнє світосприймання і відтворення дійсності визначає естетичну функцію мови, яку реалізують різноманітні функціонально-семантичні побудови і стилістичні прийоми. Особливе бачення світу передають передусім такі засоби образного мислення, як тропи, які, без сумніву, виконують надзвичайно важливу роль у моделюванні авторської картини світу письменника. Мовно-виражальні засоби, якими послуговується митець, репрезентують його мистецький арсенал, надають його творам особливого авторського почерку.

Одним із засобів авторського пізнання світу є *порівняння*, що відображають навколишній світ за допомогою виявлення зовнішніх і внутрішніх зв'язків і різних асоціацій. Відношення висловленого до дійсності виражається не прямо, а опосередковано, через його подібність до іншого предмета чи ситуації. Порівняльні конструкції, у яких звичні поняття перетворюються в художні образи, є одним із найбільш синтаксично універсальних композиційних засобів мови, функціональна різноманітність яких важко піддається граматичній класифікації.

Дослідження порівнянь на тлі художнього твору є особливо перспективним, бо твір містить зв'язки з культурою, історією народу, його ментальністю. Разом з тим художній твір віддзеркалює внутрішню індивідуальну модель світу автора, яка детермінує окреме висловлювання крізь текст як ціле. Порівняння ж не тільки фіксує елементи моделі світу, а й дає змогу простежити процес їх формування.

Порівняльні конструкції були предметом ретельного дослідження багатьох учених, зокрема М. І. Черемісіної, Н. А. Широкової, О. П. Барменкової, Л. І. М'ясянкіної, І. К. Кучеренка, Н. П. Шаповалової, Г. Я. Довженко, Л. В. Голоюх, Л. В. Прокопчук, М. С. Заборної, С. М. Рошко, О. І. Марчук та ін. Складність лінгвістичної природи порівнянь зумовила появу різних, часто суперечливих думок щодо їх структурно-семантичної сутності.

За твердженням О. І. Хом'яка, у сучасній лінгвістичній науці „домінантною є думка, що в основі мовного порівняння лежить модель логічного порівняння, яка віддзеркалює спосіб пізнання і функціонує як найважливіший засіб формування образних уявлень” [3, с. 29].

Спираючись на засади семантичного синтаксису, погоджуємось із твердженням Л. В. Прокопчук, що порівняльна конструкція „дає змогу об'єднати різноструктурні побудови в межах простого і складного речення, інтеграційним параметром яких виступає компаративна семантика” [2, с. 12].

Структури, які відображають асоціативний світ автора, входять до системи понять, що класифікують, інтерпретують дійсність і є складовою частиною мовної картини світу, його ментальності.

Розгляд своєрідності мовної майстерності кожного з письменників дає можливість характеризувати поступовий історичний розвиток української мови в її стилістичному вияві. Тому проблема опису стилістичних властивостей творів письменників минулого й сучасності не втратила своєї актуальності й сьогодні, зокрема у вивченні особливостей ідіолекту українських митців, які не мають вичерпного, всебічного аналізу. До числа таких письменників належить і Ольга Кобилянська. Серед низки питань, що потребують розв'язання, на увагу заслуговує розгляд художніх прийомів, зокрема асоціативних структур, які є частиною стилістичного ресурсу мови.

За логіко-семантичними ознаками, структурою, за характером сприймання читачем (слухачем) і за ступенем експресивності художні порівняння можна поділити на два типи: 1) порівняння з прозорою логіко-семантичною основою, які є помірно експресивними; 2) порівняння зі складною логіко-семантичною основою, які потребують асоціативної розумової активізації людини і є дуже експресивними [4, с. 221].

До першого типу асоціативних структур належать порівняння загальномовного (часто фольклорного) характеру, що сконструйовані на основі традиційних, колективних (об'єктивних) естетичних уподобань. Такі мовні засоби ідентифікують авторське сприйняття з національно-мовною картиною світу (як-от: *рости, як гриби; білий, мов сніг; холодний, мов лід* тощо): *Дівчата підрастають раз у раз, як ті гриби* (1, с. 76); *Поблідла лиш, мов стіна* (1, с. 33); *Він [Орядин] став білий, мов сніг, і зблизвся до неї* (1, с. 140); *Нині запалиться, обіцяє світ, а завтра вже холодний, мов лід, і мудрий, як той Соломон* (1, с. 262); *Рука його була холодна, мов лід, і обняла мою праву, мов кліщами* (1, с. 214).

До другого типу належать порівняння індивідуально-авторські, що конструюються творчо, на основі несподіваних зіставлень і зближень реалій, їх властивостей та ознак, тобто на основі суб'єктивних естетичних уподобань. Звичайно, чим несподіваніше порівняння, тим воно естетично й стилістично вагомніше [4, с. 221]. Напр.: *Соромливість украшає жєницину, немов вінок з білого цвїту* (1, с. 160); *І так усміхалась пані радниковій будучина ясна та чиста, наче та днина весняна, і вона називала її в своїм серці своєю „другою будучністю”* (1, с. 21); *Я не знаю, але не раз мені так чудно-чудно, мовби я справді родилася лиш на те, щоб терпіти або щоби пробувати до послїднього віддиху свою силу в боротьбі* (1, с. 227); *Срібне світло місяця лялося вікном у кімнату, а старий годинник цокав тихесенько, мов той дїдик у пантофельках, щоб нікого не збудити своїм ходом* (1, с. 67).

Для мови творів Ольги Кобилянської характерні обидва різновиди, хоча, безперечно, індивідуально-авторські асоціативи, які письменниця вибудовує самостійно, є значно поширенішими. Такі порівняння не лише збагачують мовну лексику, розширюють зміст понять у їх новому синтезі, а й творять художнє бачення світу.

Щодо синтаксичного оформлення, то О. Кобилянська послуговується реченнями з порівняннями різної синтаксичної структури. Звичайно, найчастіше вживаними є прості ускладнені речення з порівняльними зворотами та складнопідрядні речення з порівняльною підрядною частиною. Однак фіксуємо і випадки, коли авторка у позиційній структурі речення використовує описові сполуки *подібний до, подобаючий на, вищий за* тощо, як-от: *Мене обняла гірка нетерпеливість, подібна до лютості* (1, с. 107); *На заході, саме над „Чорним ярм” і над великанською горою, подобаючою на піраміду й зарослою лісом, палало небо червонявим золотом* (1, с. 95); *Нинішні часи подобають у дечім на таку морську тишину...* (1, с. 123); *Іх обгорнуло чувство, подібне до туги* (1, с. 230); або ж уживає орудний порівняльний (порівняльні конструкції з орудним відмінком мають дуже давнє походження: в них знайшли відгомін метаморфозні вірування праукраїнців, вірування в можливість перетворення): *В голові думки стрілою мчалися* (1, с. 79); *Голубі, звичайно безвиразні очі палали гарячим огнем* (1, с. 62); *Довге, довге волосся її [бабусі] було цілком розплетене і вкривало її стать золотавим плащем майже до землі* (1, с. 107); *Це пересвідчення обнімає мою душу якоюсь лиховісною наміткою* (1, с. 97); *Спадаюче на груди й плечі волосся здавалося на сонці червоним плавним золотом* (1, с. 81).

Однак, як було зазначено вище, одним із основних засобів відображення асоціативного світу О. Кобилянської є просте речення, що містить порівняльний зворот, який реалізує пізнавальний

акт (акт думки, спрямований на встановлення тотожності, схожості і відмінності). У такій конструкції виділяють два основних компоненти: перший – предмет чи явище, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого, тобто суб'єкт порівняння, а другий – предмет чи явище, що має яскраво виражені і відомі нам ознаки, які для нього є характерними в певних умовах або взагалі, і внаслідок цього використовуються для характеристики пізнавального, тобто об'єкт порівняння. Ольга Кобилянська досить активно використовує асоціативи, де об'єктами порівняння виступають різноманітні за семантикою субстантиви. Аналізуючи ілюстративний матеріал, спостерігаємо, що при актуалізації високої позитивної оцінки повідомлюваного О. Кобилянська об'єктом порівняння часто обирає сонце: *Він [край] ясний, золотавий, мов те сонце; манить зеленими пальмами, блакитним склепінням...* (1, с. 120) (за основу тут взято семантичну ознаку – колір золота, тепло, красу); *Прекрасно вбрана, в строю, властивім лише моїй [Наталчиній] істоті, красна, мов сонце* (1, с. 83); *Душа її роз'яснилась, мов від сонця* (1, с. 98).

При описі зовнішності своїх героїнь, які близькі й милі її серцю, письменниця за об'єкт порівняння бере квіти: *А Катя... добре вихована, гарна, мов та квітка, працююча, мов мурашка...* (1, с. 300) (за основу взято спільну семантичну ознаку – краса, а порівняння з мурашкою є загальнономовним і виступає символом працювистості, наполегливості в роботі); *Вечорами, коли ми клалися на спочинок, ти оповідала, що дівчата мають бути чисті, як цвіт лелії...* (1, с. 160); *...– Наталко, ви молоді і гарні, ах, ви пиши, як екзотична квітка, і самотність не видається вам завсіди такою, як тепер* (1, с. 218); *Ви похлихий характер, – сказано мені раз, – замкнений, мов та нічна квітка, належите до тих тонко зорганізованих натур, що вже красніють, коли їм лиш на долоню глянути* (1, с. 187).

Природа, рослинний світ є улюбленим об'єктом порівнянь письменниці: *– Люди для мене дуже інтересні, – говорив задумливо далі [Іван], – ще більше, як природа; Я перейнята його [народу] еством, мов рослина сонячним світлом, а коли хто так відчуває, то не загибає* (1, с. 187).

Почуття самотності символізує загальнономовний образ биліни: *Її справді нема, і я справді осталась сама, мов та биліна в полі* (1, с. 241).

Об'єктом авторських асоціацій у досліджуваному матеріалі виступають також й інші номінації, зокрема поширеними є 2) назви тварин, птахів, комах, плазунів, риб: (найчастіше письменниця використовує такі номінативи для підсилення негативної оцінки): *Її справді діялось, немов собаці, покараній за якусь провину* (1, с. 56); *Я працюю ціле життя, гарую, як чорний віл, ані не граю, ані не п'ю, а все я жебрак!* (1, с. 131); *Часом маю таке почуття, якби він перейшов через мене важкими грубими кроками, мов звір...* (1, с. 126); *Дома кажуть, що я стала, як змія; Вона, наче гадина та, звинулась, випростувалась, та й так чатувала на його слова* (1, с. 35); *– Сукня волочить за тобою, мов яка гадина, і денерує* (1, с. 123); *– [Олена] Я сміюся з таких „мужів” і уникаю їх товариства, мов уразливих мух* (1, с. 176) (набридливості, порожні, незмістовні розмови окремих мужчин асоціюються письменницею з образом мух).

О, це був дуже підлий вчинок і гриз її, мов черв'як, але на тім не скінчилося (1, с. 269) (з образом черв'яка пов'язане почуття докору, що мучить героїню).

Рідше зазначені асоціативи виражають позитивну оцінку (це образи бджоли, оленя як символу гордості, метелика, що уособлює найчастіше ніжність, похливі пташки, орла – символу свободи та ін.): *До мене горнулася, мов та бджола до меду, а я любила її так само щиро* (1, с. 186); *А я мовчу і собі горда, горда, мов той олень* (1, с. 15); *Поводився зі мною ніжно, обережно, мов з мотилем* (1, с. 134); *А вона, дрібна, мов пташина, розпростерла руки широко і, розмахуючи ними, мов крилами, сміялася голосним сміхом, викликаючи раз по раз* (1, с. 271); *А я прокинулася, мов та сполохана пташка* (1, с. 68); *Я тону у всякій праці, щоб про нікого не думати, не піддаватися жодному впливові і бути духом свобідною, мов орел під ясним небом; Легко, мов стріла, понеслась тая вперед, колисалася, полискувалася в воді, мов та золота риба* (1, с. 82).

Серед об'єктів порівняння і 3) назви осіб за віком, за соціальним статусом, за родинними зв'язками тощо:

Силуюся зрікатися краси життя, ясных барв, мов та черниця (1, с. 227); *Іменно думала я, що мені годі тонути в уподобаннях, що дома слідять за мною, мов за злочинницею* (1, с. 97); *Ні, це не було гарно, що я дивилася тут на його, мов той злодій, лучче вже збуджу його* (1, с. 161); *Ми [народ] – сонна, лінива, вигідна сила, що до терпінь звикла, мов в'язень до оков...* (1, с. 98); *При тім гралася своїми коралями, мов дитина, а курила тютюн, як турок* (1, с. 250). ...Бог мені

свідком, що ця недуга чинить із мене таку тиранку і що ви мені дорогі і милі, мов власна дитина (1, с. 176); Я люблю і поважаю її щиро, а вона для мене добра і щира, мов бабуня (1, с. 184) (бабуня була найдорожчою у цілому світі людиною для юної Наталії, яка зростала сиротою); До мене горнеться, мов до рідної сестри (1, с. 135).

Фіксуємо також 4) міфологічні архетипи та їх умовно-символічні відтворення у мовних відповідниках, різні демонологічні назви.

Як позитивний образ – це образ русалки, напр.: Які ви нині гарні! – сказала мені раз тихенько панна Марія. – Наче та надрейська золотоволоса русалка Лореляй, лише чому ви такі втомлені й сумні (1, с. 87); Я сама вештаюся день у день по лісах, мов та справдішня русалка, з розпаленими щоками, зі сміхом на устах, з щастям в очах (1, с. 162).

Негативні образи – це мара, демони, чорти, нечистий тощо: Блукала я, мов мара, по кімнатах у довгій жалібній сукні (1, с. 120); Такі і подібні думки дразнили мене, мов невидимі демони, доки сонце не ладилося до заходу, доки додому не вернула (1, с. 167); Мабуть, від чорної кави стала чорна, мов нечистий.

У творах О. Кобилянської об'єктом порівняння досить часто є 5) номінації на позначення конкретних предметів: Вона [доля] була подібна до моєї, мов одна крапелька води до другої, і лучча лиш тим, що він яко мужчина мав вартість, а я яко жєницина ні! (1, с. 110) (схожість доль героїв підкреслено фразеологізованим порівнянням – як краплі води, що є трансформацією фразеологізму як дві краплі води); Вже замучив її, мабуть, зовсім; їй і так не було багато потрібно, вона була ніжна, мов та павутина... (1, с. 95); Завсіди палкий, веселий... сміється з мене, що в мене сумління „ніжне, мов павутинка”... (1, с. 120). Письменниця вдається до образу павутинки як символу ніжності, тендітності, вразливості: Якраз ці слова мені пригадують знов ваше вразливе, мов павутина, ніжне, ніжне сумління, котре звернуло мою увагу на себе, скоро ми лише спізналися (1, с. 147).

Тепер здалось би вам десь виїхати, розірватися, відсвіжити ум, пізнати інших людей, а ви загребані, спрятані, мов в улію, бачите лише його! (1, с. 257) (улій – образ замкнутості: думки про коханого не дають зрівноважитися героїні, вона занурена у своє особисте, віддалилася від усього оточуючого, від реальності).

Різкий погляд і колючі слова, що ранять інших, асоціюються у письменниці або з іскрою: Минаючи попри нас, палкий, мов іскра, плохий, іронічний, кинув на нас блискучими очима (1, с. 206); Наче іскри огняні, сипалися слова з уст дівочих і падали важкими ударами на бідну жєницину (1, с. 21), або з ножем чи бритвою: „Вона слаба!” – прошибне мене блискавкою думка, мов гострий ніж, і я немов в'яну (1, с. 229–230). Спостерігаємо вживання у позиційній структурі речення зразу декількох порівнянь: думка швидка, як блискавка, і боляче ранить серце й душу героїні, наче гострий ніж. Цей об'єкт порівняння констатуємо і в інших висловленнях, де він має подібне семантичне навантаження – вказує на глибоку й болючу рану героїні, спричинену коханою людиною: Марко згордів і в останній хвилі пробив моє серце, як ножем... (с. 230).

Внутрішні переживання героїні, важкий душевний стан письменниця підсилює шляхом порівняння Наталки з туманом (явищем нечітким, розмитим, аморфним): Ходжу, мов отруєна, мов той туман, і дивлюся довшими-довгими хвилинами бездумно вперед себе (1, с. 232).

Об'єктом порівняльних конструкцій є й іменники – назви абстрактних понять (щастя, лихо, розпука, удар, жаль, зойк тощо): Ви нині такі гарні, виглядаєте, мов саме щастя (с. 167); Її щоки горіли, мов по яким ударі, і вона лиш бачила, як довга спина цієї дами зігнулася ніби з питанням до його (1, с. 268); Вона притисла затомлені руки, неначе в глухій розпуці, до чола, згадала минувість, подумала про будишність і під вагою думок немов угиналась (1, с. 58); І все „Лореляй”, і „Лореляй” прозиває мене, а на самоті, мов на глум, каже мені, що я гарна! (1, с. 127); Почез море, – долетів через воздух, немов сонний бренькіт, голос арфи... (1, с. 82); – Чи він, Орядин, соромиться любові, як якогось лиха? (1, с. 82); Він глянув на неї, і по його лиці промайнуло щось, мов жаль (1, с. 260).

В індивідуальному, незвичному поєднанні слова набувають додаткових значень, стають образними номінаціями і репрезентантами авторського почерку. В основі семантичних процесів творення художніх форм мови лежить асоціативне мислення, що моделює й зумовлює кореляцію значення слова й естетико-понятійних уявлень. Естетичне значення порівняльних структур „засноване на гнучкості, рухливості семантичної структури слова і зумовлене лінгвістичною

роллю асоціативно-сміслових зв'язків у художньому тексті... Поява індивідуальних значень мовних виразів спричинена творчою потребою виділити, підкреслити певну ознаку, важливу для вираження авторського світогляду" [3, с. 27].

Усі випадки використання порівнянь у художній мові є ілюстрацією того, що за їхньою допомогою в образній, конкретно-відчуттєвій формі виражено якість ознаки предметів і явищ взагалі або ознаки ознак. Це значення порівнянь є для них основне, суттєве, яке нерозривно пов'язане з емоційним його значенням, тобто з емоційним реагуванням людини на зображувані за допомогою порівнянь явища та предмети.

Іншим засобом вираження авторських асоціативних зв'язків є складнопідрядні речення з підрядною порівняльною частиною (їх виділення як окремих синтаксичних одиниць не завжди є послідовним). Це такі структури, в яких підрядна частина пояснює дію чи стан головної частини через порівняння. Такі речення можуть бути як нерозчленованою, так і розчленованою структури. У реченнях нерозчленованої структури порівняльні відношення часто супроводжуються іншими відтінками значення – якісними, означальними, кількісними, наслідковими тощо. У мовистилі Ольги Кобилянської найбільш уживаними є такі порівняльні конструкції нерозчленованої структури, як: *так – мов, немов, немовби, неначе, якби, що*. Найчастіше письменниця послуговується конструкційною моделлю *так – мов*: *Чи це ознака великої душевної немочі, що душа моя хилиться так до смутку, мов той цвіт лелії додолю?* (1, с. 211). Порівняння є засобом розкриття душевного стану героїні: схильність до смутку акцентує увагу читача саме вміло підібрана порівняльна конструкція: *цвіт лелії дійсно завжди схилений униз*. Зауважуємо, що О. Кобилянська дуже пильно помічає різні особливості природи, цвітіння квітів і, як було зазначено вище, часто використовує їх для порівняння. Широко вживані конструкційні моделі *так – якби*, які авторка теж використовує в своїх творах: *Ти виглядаєш, Наталко, – каже тітка, – так, якби їла саму крейду, а твої очі дивляться так, якби перед ними ставали цюхвилі інші мари!* (1, с. 11). Порівняння актуалізує виснажений фізичний і духовний стан Наталії шляхом зіставлення його із яскравими побутовими картинками. В основі порівняльної конструкції лежить асоціативне мислення, яке і зумовлює кореляцію значення порівняння і понятійного уявлення про життєвий досвід. Порівняльні конструкції за моделлю *так – неначе* Ольга Кобилянська вживає рідше: *Нині однак в тій хвилі прокинулася вона [Олена] так бистро, неначе б її доторкнув який лихий демон...* (1, с. 40). Спостерігаємо, що у складнопідрядних реченнях з порівняльними семантичними відношеннями між предикативними частинами досить часто об'єктом порівняння є демонологічні образи, що пояснюється, мабуть, тісним зв'язком українців (і буковинців у тому числі) з віруваннями у потойбічний світ і різні неземні сили. Рідко вживаною є і конструкційна модель *так – немовби*: *Я жалувала висказаних слів, відчула нагло глибокий жаль, а разом стало мені так, немовби я потонула і тілом, і душею в цьому морі цвітучих, своїм запахом упоюючих цвітів* (1, с. 206). Як бачимо, такі порівняння існують у формі чітких мовних моделей, які віддзеркалюють спосіб пізнання і є засобом формування образного уявлення.

Складнопідрядні речення нерозчленованої структури з підрядною частиною, що має порівняльне значення, О. Кобилянська найчастіше використовує двох типів: 1) з опорним словом *так*, яке пояснюється підрядною частиною. Це речення з корелятивним зв'язком з якісно-кількісними семантичними відношеннями, тобто *фразеологічного типу*: *Він [Орядин] сміявся так, мовби йому хто дарував мільйони, і заявив мені тим сміхом, що не журиється мною зовсім* (1, с. 189); *Дівчата дивилися на неї [Наталю] так, мовби перед очима заходила з нею зміна, мов вона перед їх очима перетворювалася в щось нове, нетикальне...* (1, с. 264); *Я жалувала висказаних слів, відчула нагло глибокий жаль, а разом стало мені так, немовби я потонула і тілом і душею в цьому морі цвітучих, своїм запахом упоюючих цвітів* (1, с. 206); 2) з опорним словом – прислівником, перед яким уживається антецедент *так*, а підрядна частина вказує на предмет порівняння (чи суміжне явище, ознаку, дію, ступінь якісної дії): *По-перше, тому, що поводитьсь так гордо, мовби походила прямисінько з князівського роду, а по-друге, вона зовсім убога, а до того ще якась компанйонка* (1, с. 259); *Ти ступаєш так гордо, мовби ти справді була яка Медічі або Стюарт* (1, с. 37); *Мені самій зробилося так гаряче, мов полум'ям обдало лице, і я сама змішалася* (1, с. 88).

У мові досліджуваних творів письменниця найчастіше будує складнопідрядні речення з порівняльною підрядною частиною, що виражає ірреальний зміст. І це зрозуміло, оскільки мова

художнього твору завжди образна, експресивна, емоційна, а весь описуваний світ – уявний. Індивідуально-авторське світосприймання і відтворення дійсності буковинською письменницею, без сумніву, реалізується і через специфіку порівняльних структур.

Складнопідрядні речення розчленованої структури характеризуються віднесеністю змісту підрядної частини до всього змісту головної частини. Якщо в підрядній частині явище подається як реальний або загальновідомий факт, тоді виражається певне, достовірне, вірогідне порівняння. Основним засобом для оформлення складнопідрядних речень із вірогідним порівнянням виступає найпоширеніший сполучник *як*. Цей сполучник недиференційований, бо іноді він може виражати й вірогідне порівняння.

Зважаючи на те, що сполучник *як* припускає подвійне тлумачення, вірогідність порівняння залежить від семантики тексту. Виразити вірогідне порівняння сполучникові *як* допомагає лексична тотожність або схожість присудків у головній і підрядній частинах. Наприклад: *Прегарні фантастичні мрії окружили його, як он тут на небозводі кружляють ніжно-рожеві хмари* (1, с. 12); *Повірив у якусь щирість у вас, як віриться у поворот весни!* (1, с. 108).

Сполучник *як* може виражати і невірогідне порівняння, тобто уподібнення до уявного, а не справжнього явища. Таке значення допомагає сполучникові *як* передати відповідний підбір лексем, контекст. Однак у досліджуваному матеріалі таких структур ми не виявили.

Речення з ірреальним порівнянням мають свою специфіку. Насамперед у них уживаються інші засоби синтаксичного зв'язку, тобто інші сполучники.

Сполучники *мов, немов, наче, неначе, мовби, немовби* тощо спеціально призначені для вираження ірреального, невірогідного порівняння і становлять похідну форму парадигми поряд з недиференційованим сполучником *як*, що лише за певних лексичних умов може передавати таке значення.

Оскільки сполучники *мов, немов, наче, неначе, буцім* означають уявне порівняння, вони легко поєднуються з часткою *би* і *то*, набуваючи вигляду *мовби, немовби, неначеб, неначебто, нібито* (цей сполучник у самому своєму складі має *би*). Значення неточності, припущення, гаданості в реченнях з такими ускладненими сполучниками посилюється. Наприклад: *Він стояв он там недалеко від мене, мовби не той самий, що звав мене колись своєю царівною, русалкою прегарною, мовби не упивався ніколи моїм видом, не цілував ніколи ані одного пальця моєї руки, і що все те викохала лише моя уява, а йому щось подібне ані на думку не приходило* (1, с. 146); *В мені забилося серце, неначебто мене зловив хто на лихім учинку* (1, с. 86); *Коли повернув і вона все докладно йому переказала, спалахнув, мовби його хто окропом обляв* (1, с. 6).

Ольга Кобилянська використовує у порівняльному значенні і сполучник *якби*, який у сучасній українській мові функціонує найчастіше з умовним значенням: *А коли який мужчина вступить в хату, то втікають жінки, якби на них налетів самий нечистий* (1, с. 97).

Складнопідрядні порівняльні речення є гнучкими структурами. Їх підрядна частина може знаходитись у препозиції, інтерпозиції та постпозиції стосовно головної. Типовою для порівняльних конструкцій є постпозиція підрядної частини. За умови препозиції підрядної частини вона стає актуалізованою. Наприклад: *Мовби не любилися ніколи, пане Орядин, а проте женилися!* (1, с. 134). Інтерпозиція щодо головної предикативної частини є нетиповою для порівняльних структур. Ми зафіксували у мові досліджуваних творів Ольги Кобилянської тільки одне таке вживання: *Перед нами з'явилася, наче вкопана, наче з землі вироста – тітка* (1, с. 96).

Відзначаємо також те, що підрядні частини із семантикою невірогідного порівняння, як і речення з семантикою вірогідного порівняння, дуже часто бувають структурно неповними, тобто реченнями з незаміщеною синтаксичною позицією підмета або присудка. Найчастіше у підрядних порівняльних частинах письменниця не вживає той самий присудок: *Я не хотіла про його думати, не хотіла, щоби чувства мої зверталися до його, мов той соняшник за сонцем, однак надармо* (1, с. 203); *Регочуться обоє, борються, мов хлопці на толоці, з того не вийде певне нічо добре* (1, с. 273). Не названим може бути і підмет: *І Орядин звернув свої великі блискучі очі цікаво на мене, мов хотів мене до дна душі розслідити* (1, с. 242); *Рано привітало мене золоте проміння сонця, немов бажало настроїти мене на цілий день сонячно* (1, с. 98).

Семантична структура складнопідрядних порівняльних речень як поліпропозитивних одиниць містить мінімум три позиції. Дві з них ситуативні, такі, що співвідносяться з певними ситуаціями дійсності і виражені в головній та підрядній частинах. Ситуативні пропозиції

виступають як рівноправні й однаково пов'язані з третьою, логічною пропозицією. Вона передбачає особливості формування порівняльної семантики і репрезентується семантичним засобом зв'язку в підрядній частині.

У межах пропозитивного змісту ірреально-порівняльних структур формується специфічний зміст, що репрезентується в підрядній частині і постає як суб'єктивне бачення мовцем певної ситуації дійсності. Пропозиція підрядної частини моделює ситуацію-образ, яка характеризується як уявна ситуація, де функціонують ті ж учасники, що й у реальній, або як абсолютно суб'єктивно-асоціативне бачення мовцем реальної ситуації: *На час примружила очі, мовби боялася, щоби то раювання її душі не згубилося через яке інше враження* (1, с. 95).

Лексико-семантична організація складнопідрядних речень ірреального, невірогідного, порівняння корелює з особливостями структури пропозиції предикативних частин. Насамперед вона підтримує подібність порівнювальних ситуацій, яка визначається семантичним паралелізмом предикатів.

Наші спостереження показують, що Ольга Кобилянська найчастіше моделює складнопідрядні речення з порівняльною частиною, що виражає семантику ірреального (невірогідного) порівняння. До найуживаніших відносимо сполучник мов: *Мені самій зробилося гаряче, мов полум'ям обдало лице, і я сама змішалась* (1, с. 88); *Нараз пригадалося їй [Наталії] її праця, і мов камінь упав їй з серця* (1, с. 270); *Я не відповідала, а він [Орядин] обертав скоро картки в альбомі, мов шукав когось там* (1, с. 204).

Другими за чисельністю є порівняльні конструкції зі сполучником немов: *Рано привітало мене золоте проміння сонця, немов бажало настроїти мене на цілий день сонячно* (1, с. 223); *Поодинокі звуки дзвона старої церкви долітали до неї [Олени], немов щось святе та зворушуюче залягло у спокійній, тихій природі...* (1, с. 58); *Саме тоді навинувся й він [Орядин], немов виріс із землі коло мене* (1, с. 99).

Отже, як бачимо, Ольга Кобилянська майстерно і дуже влучно використовує порівняння із цим сполучником. Їй вдається особливо тонко помічати різноманітні властивості чи якісь риси описуваних ситуацій. Порівняння як стилістичний засіб допомагає їй у цьому.

Часто вживаними у досліджуваних творах є складнопідрядні речення з підрядною порівняльною частиною зі сполучником мовби: *На час прижмурила очі, мовби боялася, щоби то раювання її душі не згубилося через яке інше враження* (1, с. 85); *І обнявши дівчину, притиснула її до себе, мовби проживала з нею цілий час в найбільшій приязності, і пішла* (1, с. 123); *Мені майже все знайоме, що він [Орядин] говорить, так мовби він був мною, лише досконалішим, з більшим довір'ям до власних сил і з більшою погордою до рабства і немочі* (1, с. 198).

Ми зафіксували випадки, коли письменниця при сполучникові мовби вживає підсиловану частку так, утворюючи складену форму так мовби: *Як властиво натура страшно жадібна життя! Берусь за все надто гарячкове, так мовби мені не мало стати досить часу, щоби всього зазнати* (1, с. 145); *З його голосу вдарила тонка іронія, так мовби він не вірив моїм словам, мовби за ними крилося ще щось інше, захищене поки що в тайні, але таке, що він відгадував* (1, с. 185); *Дивився [Василь] кудись далеко вперед себе, так мовби я не знаходилася коло його...* (1, с. 107).

Грамматичний словник української мови К. Городенської такої складеної форми цього сполучника не фіксує.

Поширеним у складнопідрядних реченнях з порівняльною підрядною частиною є і сполучник наче: *Його [Фельсове] лице було бліде геть аж до густого волосся, наче б уся кров із нього зникла* (1, с. 62).

Натрапляємо і на варіант цього сполучника – *неначеб*: *Я спокійна. Неначеб навіки позбулася всього несупокою* (1, с. 98) (з метою актуалізації порівняння винесено за межі речення, як бачимо, авторка використовує парцеляцію); *Послідні слова сказала з лютістю, неначеб хотіла розвестися з своїм чоловіком, а люди “дивуються”, і те здержує її від розводу* (1, с. 106); *Се дійсно так, дійсно, наслідки пересудів і темноти; однак, наколи яка жєницина підійметься і, щиро беручись за діло, старається збудити сонну сестру, чому кидаються на шию, неначеб вона торкала їх огняними кліщами?* (1, с. 23).

Послугується письменниця і сполучником якби, що виражає порівняльне значення: – *Ходиш, якби тобі душу трійлом замулило, очі горять лиховісне* (1, с. 67); *Тільки вступила в хатні сіни, як серце в мене нараз затовклося сильніше, і я на цілїм тілі задріжала, якби перемерзла* (1, с. 110).

Як показує ілюстративний матеріал, Ольга Кобилянська використовує широке розмаїття сполучних засобів у складнопідрядних реченнях з підрядною порівняльною частиною, що урізноманітнюють мову повістей, роблять її яскравішою та багатогою. Щодо семантики, то найбільш уживаними є складнопідрядні речення з підрядною частиною ірреального порівняння.

Мовний образ світу письменника твориться, як бачимо, авторськими асоціаціями, уявленнями про дійсність, зіставленнями з реальними та ірреальними образами чи подіями. Необхідно всебічно досліджувати художні структурно-семантичні особливості мовних засобів митця, щоб зрозуміти його внутрішній світ, переконання, створити його концептуальну картину світу. Порівняльні синтаксичні конструкції є віддзеркаленням, відображенням авторського світосприймання, одним із засобів розкриття вербалізованого художнього мислення, допомагають створити цілісний образ автора художнього твору.

Література

1. Кобилянська Ольга. Твори: У 2 кн. / Упоряд. А. А. Чічановського; передм., комент. Л. С. Дем'янівської. – К. : Грамота, 2003. – 467 с.
2. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження у структурі простого речення: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 Українська мова” / Л. В. Прокопчук. – К., 2000. – 18 с.
3. Хом'як О. І. Лінгвістичні ідеї дослідження порівняльних зворотів як механізму моделювання й інтерпретації художнього світу / О. І. Хом'як // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наук. праць. – Вип. 15. – К. : Видавничо-поліграф. центр „Київський університет”, 2007. – 180с.
4. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 2002. – 351 с.